

УДК 343.823
DOI: 10.31733/2078-3566-2022-4-226-241

Юрій ОРЕЛ[©]

доктор юридичних наук, доцент
(Investigador del «US-Ukraine Assistance Program»
Instituto Clavero Arévalo, Universidad de Sevilla,
м. Севілья, Іспанія)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ У ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВАХ ІСПАНІЇ

Здійснено правовий аналіз і висвітлено питання залучення до суспільно корисної праці засуджених, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк, у пенітенціарних установах Іспанії. Проаналізовано думки іспанських науковців, які вивчали це питання, з погляду на роль, місце і значення праці у житті засуджених, під час відбування ними покарання, судова практика, а також іспанське пенітенціарне законодавство і міжнародно-правові акти, що діють у цій сфері. Встановлено, що відмова засудженого від навчання та здійснення продуктивної праці не вважається проступком і не тягне за собою відповідальність.

Ключові слова: засуджені до позбавлення волі, обов'язок працювати, перевиховання, право на працю, праця засуджених, примусова праця, соціальна реінтеграція.

Постановка проблеми. Ще з давніх часів процес відбування покарання засудженими був пов'язаний з використанням їх праці, зміст якої і мета визначалися тим або іншим ступенем розвитку людства, суспільства. Спочатку праця була виправдана тільки як засіб реалізації кари, як певний виправний елемент, проте надалі їй стали приписувати ресоціалізуючі властивості і невдовзі це стало причиною, яка використовується й сьогодні для виправдання роботи засуджених.

Будучи одним із головних елементів процесу відбування покарання, праця засуджених, особливо в місцях позбавлення волі, допомагає підвищити їх емоційну стійкість, зменшити конфліктність і забезпечити порядок і дисципліну у виправній установі, а також сприяє їх ресоціалізації.

Будучи проголошеним та закріпленим на конституційному рівні право на працю для кожної людини стає одним із найважливіших чинників забезпечення належного захисту та гарантією дотримання прав та свобод людини й громадянина, визначає шляхи розвитку та функціонування як держави загалом, так і її окремих інститутів, законодавства зокрема, у тому числі пенітенціарної системи з метою упорядкування та регламентації тих проблемних питань, з якими вона стикається у процесі виконання та відбування покарань, виправлення та ресоціалізації засуджених, використання їх праці тощо.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Суттєвий внесок у дослідження правових аспектів правового регулювання праці засуджених до позбавлення волі та проблем її організації у пенітенціарних установах зробили такі іспанські вчені, як Піляр Фернандес Артїач, Роса Родрігес Санчес, Талія Гонсалес Койантес, Хосе Антоніо Солер Арребола, Марія Хосе Аранда Карбонель, Карлос Гарсія Вальдес, Борха Мапейї Каффарена, Франсіско Буено Арус та інші.

Вважаємо, що вивчення іспанського досвіду має певний інтерес та дозволить підвищити інформованість наукової спільноти про іспанське пенітенціарне законодавство, практику його Конституційного Суду та погляди іспанських фахівців у сфері правового регулювання праці в пенітенціарних установах.

Метою статті є здійснення правового аналізу і висвітлення проблемних питань регулювання праці засуджених до позбавлення волі у пенітенціарних установах Іспанії.

Виклад основного матеріалу. Треба зазначити, що продуктивна праця в пенітенціарній системі Іспанії має особливе значення для подальшого майбутнього всіх ув'язнених. Як і в Україні, регламентація праці засуджених в іспанських пенітенціарних

установах знаходить своє відображення у різних документах.

Крім правової регламентації, головним є і залишається питання, чи є праця засуджених в Іспанії формою їх трудової експлуатації, коли засуджений зобов'язаний (вимушений) здійснювати певну трудову діяльність, чи все ж таки, є його правом? Для відповіді на це питання ми повинні звернутися та розглянути як міжнародне, так і національне законодавство Іспанії.

Зокрема, в Загальній декларації прав людини 1948 року зазначено, що ніхто не повинен бути в рабстві або у підневільному стані; рабство і работоргівля забороняються в усіх їх видах (ст. 4); ніхто не повинен зазнавати тортур або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання (ст. 5); кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття (ст. 23), закріплюючи тим самим принцип неможливості примушення людини до здійснення будь-якої трудової діяльності [1].

На реалізацію цих загальних положень та з метою забезпечення на території Європи прав та основоположних свобод була прийнята Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (надалі – Європейська конвенція). Зазначимо, що Іспанія приєдналася до Ради Європи і підписала цю конвенцію у 1977 році, а 4 жовтня 1979 р. вона набрала чинності [2].

У ст. 4 Європейської конвенції зазначено, що нікого не можна тримати в рабстві або в підневільному стані (ч. 1); ніхто не може бути присилуваний виконувати примусову чи обов'язкову працю (ч. 2). Поряд з цим ч. 3 ст. 4 містить низку випадків, на які не поширюється значення терміна «примусова чи обов'язкова праця», зокрема, такою, згідно з п. «а», не буде вважатися будь-яка робота, виконання якої зазвичай вимагається під час призначеного згідно з положеннями ст. 5 цієї Конвенції тримання в умовах позбавлення свободи або під час умовного звільнення.

Майже аналогічний зміст містить ст. 8 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року, не вважаючи примусовою чи обов'язковою працю, яка призначена і здійснюється за вироком компетентного суду [3].

Але при цьому не до кінця визначеним, з'ясованим та зрозумілим у змісті цієї норми залишається термін «вимагається» (виділено автором), що дає можливість тлумачити його як деяке зобов'язання засудженого, його обов'язок працювати, до виконання якого, в разі його відмови, він може бути примушений. Тобто виникають певні суперечності між буквальним вираженням і змістом, сутнісною ідеєю цієї норми.

У тому ж дусі п. «с» ч. 2 ст. 2 Конвенції про примусову чи обов'язкову працю № 29 від 1930 р. зазначає, що термін примусова чи обов'язкова праця в її розумінні не містить у собі будь-яку роботу чи службу, що вимагається від якої-небудь особи внаслідок вироку, винесеного рішенням судового органу, за умови, що ця робота чи служба виконуватиметься під наглядом і контролем державних властей і що зазначена особа не буде віддана або передана в розпорядження приватних осіб, компаній чи товариств [4].

На відміну від Європейської конвенції, Конвенція про примусову чи обов'язкову працю у ч. 1 ст. 2 вказує, що в її розумінні термін примусова чи обов'язкова праця означає будь-яку роботу чи службу, що її вимагають від якої-небудь особи під загрозою якогось покарання і для якої ця особа не запропонувала добровільно своїх послуг [4].

Позитивно розцінюючи у Конвенції про примусову чи обов'язкову працю вказівку на добровільність здійснення роботи засудженими, яка є проявом їх доброї волі і ініціатива щодо здійснення якої може бути самого засудженого, разом з тим треба зазначити, що залишається незрозумілим, як тлумачити заборону про віддання або передачу засудженого в «розпорядження» (виділено автором) приватних осіб, компаній чи товариств, як заборону про працевлаштування в них та використання їх праці або передачу для відбування покарання, чи щось інше?

Треба зазначити, що на сьогодні адміністрація іспанських пенітенціарних установ (centro penitenciario) в особі директора пенітенціарного центру, який згідно з п. 13^а ч. 2 ст. 280 Королівського указу 190/1996 від 9 лютого «Про затвердження Пенітенціарних правил» (Reglamento Penitenciario – далі RP) та ст. 10 Королівського указу 122/2015 від 27 лютого «Про затвердження Статуту публічно-правового органу Пенітенціарна праця і професійна підготовка» (далі – Королівський указ 122/2015), є його уповноваженим представником і може укладати угоди (контракти) з фізичними та

юридичними особами, які не належать до пенітенціарної сфери, для здійснення ними виробничої діяльності відповідно до своїх бізнес-інтересів на території пенітенціарної установи, надає їм для цього відповідні приміщення і обладнання та забезпечує необхідними людськими ресурсами для розвитку їх діяльності [5; 6].

Згідно зі ст. 2 Королівського указу 122/2015 зазначений вище орган створений з метою сприяння, організації та контролю за продуктивною працею та професійним навчанням засуджених у пенітенціарних центрах, а також для постійної координації діяльності та співпраці з Генеральним секретаріатом пенітенціарних установ для досягнення покладених на нього цілей [6; 7].

Отже, як бачимо, адміністрація пенітенціарної установи з метою залучення засуджених до праці, насамперед продуктивної, їх перевиховання та соціальної реінтеграції, може передавати останніх у відання або розпорядження (трудове підпорядкування) фізичним та юридичним особам, які здійснюють свою підприємницьку діяльність на території пенітенціарної установи, для працевлаштування засуджених та використання їх праці, з одночасним і обов'язковим здійсненням за ними нагляду.

У ст. 71 Мінімальних стандартних правил поведінки з в'язнями зазначається, що праця в'язня не повинна завдавати йому страждань (п. 1), усі засуджені в'язні повинні працювати відповідно до їхніх фізичних і психічних здібностей, засвідчених лікарем (п. 2) [8].

На відміну від вищерозглянутих, Європейські пенітенціарні правила не вказують, чи є праця засудженого правом, чи це його обов'язок, а містять, на нашу думку, більш прогресивні положення у бік розширення можливостей щодо реалізації засудженими свого права на працю та обов'язку пенітенціарної адміністрації у його забезпеченні [9].

Будучи імplementованими у національне законодавство Іспанії, положення міжнародних актів знайшли своє відображення у тих чи інших нормативно-правових актах, насамперед у Конституції Іспанії.

Тож Конституція Іспанії 1978 р. (Constitución Española) у ч. 2 ст. 25 зазначає, що засуджений до позбавлення волі користуватиметься фундаментальними правами, передбаченими Главою другою цієї Конституції, за винятком тих, які прямо обмежені змістом обвинувального вироку, змістом покарання і пенітенціарним законом. У будь-якому випадку він буде мати право на оплачувану працю та відповідні пільги з соціального забезпечення, а також на доступ до культури та всебічний розвиток своєї особистості. У ній також йдеться про те, що покарання у вигляді позбавлення волі і заходи безпеки повинні бути спрямовані на перевиховання і соціальну реінтеграцію і не повинні полягати у примусовій праці [10].

Отже, зважаючи на це конституційне положення, можна виокремити три основних моменти: по-перше, перевиховання і соціальна реінтеграція засуджених вказуються в ролі мети покарання у вигляді позбавлення волі і заходів безпеки; по-друге, міститься заборона щодо застосування примусової праці як покарання; і, по-третє, закріплення оплачуваної праці і пільг із соціального забезпечення як права засудженого. Як бачимо, усі вони мають очевидний взаємозв'язок. При цьому Конституція Іспанії, на відміну від Конституції України, не вказує, що вважатиметься примусовою працею.

У зв'язку з цим, з урахуванням положень міжнародно-правових актів, ми можемо зробити висновок, що під примусовою працею будуть розумітися випадки виконання особою будь-яких видів діяльності, роботи чи служби, надання послуг, незалежно від їх оплати, коли особа свідомо не бажає і відмовляється від їх виконання чи здійснення, і така відмова була нею чітко виражена, але вимушена під загрозою застосування до неї покарання або з метою запобігання настанню несприятливих наслідків особистого, майнового або іншого характеру.

На підтвердження нашої позиції можна навести законодавче положення, викладене у ст. 2 Королівського указу 840/2011 від 17 червня «Про затвердження порядку виконання і відбування покарання у виді робіт на користь суспільства, постійного тримання в пенітенціарній установі, заходів безпеки, а також припинення виконання покарання у вигляді позбавлення волі і заміни покарань», згідно з якою робота на користь суспільства не може бути нав'язана без згоди засудженого, і вимагає від нього безоплатного співробітництва в певних видах суспільно корисної діяльності,

які можуть бути пов'язані зі злочинами аналогічного характеру, вчинених засудженим, в роботах з відшкодування заподіяної шкоди, підтримки або допомоги жертвам, а також в участі засудженого в семінарах або навчальних програмах з перевиховання, трудового, культурного, дорожнього, сексуального виховання, мирного вирішення конфліктів та інших подібних програмах [11].

Тобто, незважаючи на те, що міжнародно-правові акти не вважають примусовою чи обов'язковою працею, яка призначена і здійснюється за вироком суду, іспанське законодавство дуже обережно врегульовує це питання, з погляду на те, що без згоди самого засудженого щодо добровільного і свідомого виконання ним певних видів робіт або участі у виховних заходах суддя не може застосувати до нього покарання у вигляді робіт на користь суспільства (аналог вітчизняних громадських робіт). Вважаємо, що така саме згода повинна бути у наявності і під час залучення до праці засуджених, що відбувають покарання у вигляді позбавлення волі.

У ч. 1 ст. 35 Конституції Іспанії говориться, що всі іспанці мають обов'язок і мають право на працю, вільний вибір роду заняття чи професії, просування по службі та винагороду, достатню для задоволення його потреб та потреб сім'ї, без будь-якої дискримінації за ознакою статі [10]. Однак у цій статті не розкривається зміст цього обов'язку, не наводяться обставини, за наявності яких він буде виникати. І, оскільки в ній йдеться про людину взагалі, то її дія також поширюється і на засуджених.

Це конституційне положення стосовно засуджених знаходить свою подальшу регламентацію у ст. 26 Органічного закону 1/1979 від 26 вересня «Загальний пенітенціарний» (*Ley Orgánica General Penitenciaria* – надалі LOGP), у якій зазначено, що праця буде розглядатися як право і як обов'язок засудженого, будучи фундаментальним елементом процесу відбування покарання [12].

Вказівка про працю, як про обов'язок засуджених, що відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, також міститься у ст. 29 LOGP та 133 RP, де зазначено, що усі засуджені будуть зобов'язані працювати відповідно до своїх фізичних та розумових здібностей, та ст. 132 RP, згідно з якою праця засуджених продуктивного характеру є його правом і обов'язком, і є фундаментальним елементом процесу відбування покарання, якщо вона здійснюється згідно з розробленою індивідуальною програмою і, крім того, вона спрямована на підготовку засуджених до їх доступу на ринок праці, коли вони знайдуть свободу [5; 12].

Але, на нашу думку, на відміну від юридичного обов'язку особи, як передбаченого нормами права виду і міри необхідної поведінки особи, забезпечених можливістю застосування засобів державного примусу [13], обов'язок засудженого працювати у розумінні зазначених норм, треба розглядати крізь призму всього пенітенціарного законодавства Іспанії, і розуміти, насамперед, як певне моральне зобов'язання засудженого перед іншими особами, наприклад, адміністрацією пенітенціарної установи, яке витікає з того, що якщо засуджений, використовуючи своє суб'єктивне право на працю, добровільно і свідомо вже погодився працювати, то у зв'язку з цим повинен (зобов'язаний) виконувати свою трудову функцію, обумовлену змістом трудового договору (контракту).

Треба також додати, що у ч. 1 ст. 35 Конституції Іспанії згадується про обов'язок працювати, який притаманний всім громадянам, і що в цьому випадку не підлягає сумніву, що це загальний соціальний обов'язок, моральний, але не юридичний обов'язок. Такий обов'язок виникає у людини у зв'язку із необхідністю задоволення і реалізації нею своїх життєвих потреб (придбання продуктів харчування, одягу, оренда житла тощо).

На нашу думку, пенітенціарна праця, яка здійснюється з метою перевиховання та соціальної реінтеграції засудженого, має за мету спрямування його зусиль саме на винахід законних способів для задоволення своїх життєвих потреб як під час відбування покарань, так і після звільнення, має бути прирівняна до вільної праці (праці особи на свободі), і якщо для вільних працівників вона не є юридичним обов'язком, то і для засуджених, які працюють у пенітенціарних установах, вона також не повинна бути в ролі такого обов'язку.

Аби процес відбування покарання був успішним і робота, яку засуджений виконує у пенітенціарній установі, могла сприяти його виправленню і ресоціалізації, дуже важливо, щоб така робота здійснювалася з їх добровільною участю, на добровільній основі, оскільки, на нашу думку, примусове її нав'язування призводить до

неприпустимого втручання в права і свободи особи.

Крім того, зауважимо, що обов'язок засуджених працювати виявляється не в їх зобов'язанні працювати взагалі або виконувати будь-які види робіт, а знаходить свій прояв у зобов'язанні здійснювати лише ті види, які вони для себе оберуть як реалізацію індивідуальної програми з їх перевиховання та соціальної реінтеграції (programa individualizado de tratamiento – PIT), яка складається на кожного з них після прибуття до пенітенціарної установи (ст. 20 RP) [5].

Також щодо такого суперечливого законодавчого закріплення положень, що регулюють питання праці, у тому числі засуджених, хочемо сказати, що на нашу думку, не може те саме явище одночасно бути і правом, і обов'язком особи на одному формаційному рівні (юридичному).

До того ж на сьогодні в Іспанії праця засуджених, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, часто розглядається як привілей, з погляду на недостатню кількість робочих місць і обмежені можливості пенітенціарної адміністрації у їх створенні. Багато хто із засуджених бажає працювати і чекає, коли він буде працевлаштований, залучений до продуктивної праці, з метою не тільки виправлення свого економічного стану, а й можливості завдяки цьому користуватися певними пенітенціарними пільгами.

Наприклад, в Іспанії у 2020 році у виробничій сфері було задіяне 11540 засуджених з 55180, які утримуються у пенітенціарних установах країни [14; 15].

Крім того, на практиці майже завжди для працюючих засуджених встановлюється неповний робочий день тривалістю 4 години безперервної роботи для того, щоб дозволити якомога більшій кількості засуджених отримати доступ до робочого місця і, одночасно, забезпечити їх можливість брати участь у заходах, передбачених їх індивідуальною програмою відбування покарання [16, с. 39].

Треба також наголосити, що засуджений до позбавлення волі має право і можливість на будь-якому етапі відмовитися від подальшого виконання роботи і припинити свої трудові правовідносини з адміністрацією пенітенціарної установи або іншими суб'єктами, які є роботодавцями, без загрози бути притягнутим до дисциплінарної відповідальності. Якщо він не хоче працювати, ніхто не може заставити його це робити.

Якщо засуджений не бере участі в реалізації складеної щодо нього індивідуальної програми відбування покарання, то оцінка його розвитку та соціальної інтеграції відбуватиметься за допомогою інших законних способів, передбачених законом (ч. 4 ст. 106 RP) [5].

Зі змісту пенітенціарного законодавства Іспанії також не вбачається обов'язку адміністрації пенітенціарної установи примушувати засуджених до їх перевиховання і соціальної реінтеграції. І хоча у ст. 1 LOGP вони зазначені як мета діяльності пенітенціарних установ, у кримінально-виконавчому розумінні, на нашу думку, вони залишаються, насамперед, правом засудженого, а не його обов'язком, але адміністрація пенітенціарної установи повинна максимально сприяти йому у реалізації цього права, саме у цьому вже виявляється її обов'язок.

Якщо засуджений не бажає змінюватися, брати участь у реалізації індивідуальної програми відбування покарання та заходах, що організуються та проводяться адміністрацією пенітенціарної установи, він не зможе розраховувати на застосування до нього пенітенціарних пільг, зокрема не матиме права на умовно-дострокове звільнення.

При цьому відмітимо, що нині чинний Кримінальний кодекс Іспанії 1995 року (Código Penal) не містить визначення мети покарання, лише у згаданій вище ст. 1 LOGP як першочергова мета діяльності пенітенціарних установ вказується перевиховання і соціальна реінтеграція осіб, засуджених до покарань і кримінальних заходів, пов'язаних із позбавленням волі [12; 17].

Але ми все ж таки будемо розглядати і відносити їх саме до мети покарання з погляду на зміст ч. 2 ст. 25 Конституції Іспанії, де, як вже вказувалося, говориться, що покарання у вигляді позбавлення волі і заходи безпеки повинні бути спрямовані на перевиховання і соціальну реінтеграцію [10].

Будучи одним із головних елементів перевиховання і соціальної реінтеграції засуджених, як мети покарання, праця повинна бути ретельно законодавчо регламентована.

Посідаючи провідне місце у процесі відбування покарання, вона повинна мати і умови, передбачені у ст. 26 LOGP:

- a) не буде мати образливого характеру і не буде застосовуватися в якості виправного заходу;
- b) не буде посягати на гідність засудженого;
- c) матиме формувальний, творчий або консервативний характер трудових звичок, продуктивний або терапевтичний з метою підготовки ув'язнених до нормальних умов вільної праці;
- d) буде організована і спланована з урахуванням навичок та професійної кваліфікації так, щоб задовольняти трудові сподівання засуджених, наскільки це сумісно з організацією і безпекою установи;
- e) буде відбуватися за сприянням адміністрації;
- f) буде користуватися захистом, передбаченим чинним законодавством у сфері соціального забезпечення;
- g) не буде ставитися в залежність від досягнення економічних інтересів адміністрацією.

Дуже цікавим, на нашу думку, є законодавче положення, що міститься у ч. 1 ст. 27 LOGP, де говориться, що робота, яку виконують ув'язнені всередині або за межами установи, буде підпадати під одну з таких форм:

- a) професійно-технічна освіта, якій адміністрація віддає перевагу;
- b) ті, які присвячені навчанню та академічній підготовці;
- c) ті, що відбуваються в режимі найму або за допомогою кооперативних або аналогічних формул відповідно до чинного законодавства;
- d) ті, які є частиною відбування покарання;
- e) особисті послуги у загальних підсобних службах установи;
- f) ремісничі, інтелектуальні та художні.

Згідно з ч. 2 ст. 27 LOGP будь-яка продуктивна робота, що виконується засудженими, буде оплачуватися і відбуватися з дотриманням умов безпеки та гігієни, встановлених чинним законодавством [12].

У зв'язку з цим Ноемі Гонсалес Пласенсія виділяє три форми, за допомогою яких може здійснюватися трудова діяльність у пенітенціарній сфері: 1) робота, що виконується у виробничих майстернях пенітенціарної установи, як особлива форма трудових відносин; 2) робота за межами пенітенціарної установи за прямим наймом, яка може здійснюватися засудженим, яким призначено відкритий режим відбування покарання; 3) непродуктивна професійна праця, яка виконується всередині установи (ст. 153 RP), до якої належать професійно-технічна освіта, навчання і академічна підготовка, особисті послуги у загальних підсобних службах установи, ремісничі, інтелектуальна і художня діяльність тощо [18, с. 17].

На відміну від неї, Талія Гонсалес Койантес усі види пенітенціарної праці поділяє на два види: продуктивну працю і не продуктивну. До продуктивної праці вона відносить працю, що виконується за наймом у виробничих майстернях, в загальних підсобних службах установи або за його межами, працю, що виконується за допомогою кооперативних або аналогічних формул, а також ремісничу, інтелектуальну і художню працю, коли вона виконується за власний рахунок, що допускається у деяких випадках. Коли така діяльність проводиться в професійних майстернях, вони розглядаються як непродуктивна праця, як і освітні та культурні заходи [19, с. 3].

Ст. 28 LOGP вказує, що робота повинна бути сумісна з умовами відбування покарання і потребами в навчанні на обов'язкових рівнях. З цією метою адміністрація вживає заходів, передбачених законом, для забезпечення досягнення цих цілей і гарантування ефективності результату.

З погляду вітчизняного кримінально-виконавчого законодавства багато з цих форм праці до неї не належать, їх можна вважати особливими, а сам підхід до праці – широким, що містить не тільки виробництво, але також організовані адміністрацією інші фізичні та інтелектуальні зусилля засудженого.

Через це, на думку О. М. Сірякова, тільки одна з цих форм – виробництво в межах трудових відносин – є правом засудженого, а інші можуть являти собою обов'язки [20, с. 101].

Але з цим не можна погодитися, тому що навіть уявити важко, як можна зобов'язати або примусити засудженого, наприклад, здобути освіту, брати участь у

роботі самодіяльних організацій та гуртків соціально корисної спрямованості, займатися фізичною культурою і спортом тощо. Якщо віднести ці види діяльності до його обов'язків, то стає незрозумілим, як це буде співвідноситися, і чи буде це відповідати Конституції країни та іншим нормативно-правовим актам. При цьому треба зауважити, що, як ми вже говорили раніше, зазначені у ст. 27 LOGP види діяльності не є, так би мовити, фундаментальними обов'язками засудженого, що впливають з його правового статусу, а можуть набувати статусу обов'язкових для виконання засудженим, лише за умови, якщо вони включені до його індивідуальної програми з перевиховання та соціальної реінтеграції.

Пенітенціарна праця завжди має бути добровільною, але, на нашу думку, немає жодних проблем у тому, що засуджені зобов'язані виконувати роботи, призначені для підтримання належного порядку, гігієни та чистоти в установі.

Іспанське пенітенціарне законодавство щодо цього вказує, що кожен засуджений повинен сприяти підтримці належного порядку, чистоти та гігієни в установі (ч. 2 ст. 29 LOGP); засуджені повинні виконувати обов'язкові особисті послуги, що встановлені пенітенціарною адміністрацією для підтримки належного порядку і чистоти в установах («f» ч. 2 ст. 5 RP) [5; 12].

Отже, ми погоджуємося із законодавчою вимогою до засудженого щодо його обов'язку дотримуватися санітарно-гігієнічних умов, виконувати необхідні роботи із самообслуговування, прибирати жилі приміщення (камери) з миттям підлоги та провітрюванням тощо, як такі, що є складовим елементом режиму в установах виконання покарань. Такі роботи повинні мати неоплачуваний характер, оскільки здійснюються повсякденно і з метою самообслуговування, підтримання себе і своєї оселі у належному стані, і притаманні людині взагалі, як живій істоті, на відміну від інших. Випадки відмови від їх виконання, на нашу думку, повинні розглядатися як порушення вимог режиму відбування покарання і тягнути передбачену законом відповідальність.

На захист такої позиції став і Конституційний суд Іспанії у своєму рішенні № 116/2002 від 20.05.3002 р., у справі про оскарження особою А. накладеного на нього дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення прогулянок і звичайних розважальних заходів строком на 15 діб, на підставі ч. 2 ст. 233 RP, за відмову прибирати загальні приміщення модуля, де він утримується, за вимогою представника пенітенціарної установи, визнавши такий факт тяжким проступком згідно з п. «b» ч. 1 ст. 109 Королівського указу 1201/1981 від 8 травня «Про затвердження Пенітенціарних правил», що діють частково (надалі RP – 1981), тобто за непокору вимогам, отриманим від влади або посадових осіб при законному здійсненні ними своїх повноважень, або пасивний опір їх виконанню [21; 22].

У своєму рішенні суд серед іншого зазначив, що роботи з самообслуговування (прибирання у камері, тюремному модулі) не можуть вважатися примусовою працею, оскільки це суперечить самому елементарному здоровому глузду, особливо якщо єдиними причинами, на які посилається особа під час обґрунтування своєї відмови, є неможливість отримання ним за її виконання яких-небудь пільг, користі, або те, що він раніше ніколи у своєму житті не працював і не збирається цього робити у майбутньому, без будь-яких посилань на те, що така робота є для нього *непопулярною*, має образливий характер або принижує його гідність тощо.

Суд зробив висновок, що такі роботи треба розглядати не стільки як роботу для цілей ст. 26 LOGP, а як «обов'язкові особисті послуги», що виправдовуються особливою інтенсивністю, з якою діють особливі відносини підпорядкування засудженого, з яких впливає їх обов'язок співпрацювати у виконанні спільних завдань пенітенціарної установи.

Суд наголосив, що концепція «примусових робіт» пов'язана з їх каральним характером, оскільки за їх допомогою переслідується мета посилити страждання засудженого своєю суворістю, а часто й даремністю, тому до цієї концепції можуть бути віднесені тільки ті види робіт, які призначаються в якості покарання, за вчинення злочину, правопорушення або ті, що полягають у використанні засудженого всередині або за межами пенітенціарної установи як продуктивної і неоплачуваної робочої сили на користь пенітенціарної установи [21].

Як вже зазначалося у ст. 29 LOGP та ст. 133 RP, усі засуджені будуть зобов'язані працювати відповідно до своїх фізичних та розумових здібностей. У них також передбачені категорії засуджених, які будуть звільнені від цього зобов'язання без

шкоди для можливості користуватися, в разі потреби, пенітенціарними пільгами:

- a) особи, які проходять медичне лікування у зв'язку з нещасним випадком або хворобою, до виписки з лікарні;
- b) особи, повністю непрацездатні на всіх видах робіт;
- c) особи старше шістдесяти п'яти років;
- d) особи, які отримують пенсійні виплати;
- e) жінки, вагітні протягом шістнадцяти безперервних тижнів, з можливістю продовження за рахунок багатоплідних пологів до вісімнадцяти тижнів. Період виключення розподіляється за вибором зацікавленої особи за умови, що шість тижнів закінчуються безпосередньо після пологів;
- f) ув'язнені, які не можуть працювати через форс-мажорні обставини.

Цікавим, на нашу думку, є положення ч. 2 ст. 29 LOGP та ч. 3 ст. 133 RP, у яких окремо мова йде про працю осіб, які перебувають під вартою до суду. У них зазначається, що вони можуть працювати відповідно до своїх здібностей і схильностей. Адміністрація установи надає їм наявні в її розпорядженні засоби, дозволяючи ув'язненим купувати за свій рахунок інші засоби, за умови, що вони сумісні з процесуальними гарантіями, а також з безпекою і належним порядком в цій установі [5; 12].

Тобто, закон говорить, що на відміну від засуджених, особи, які перебувають у попередньому ув'язненні, не зобов'язані, а мають право працювати. На нашу думку, така відмінність у законодавчій регламентації праці цих категорій осіб, перш за все пов'язана з їх різним правовим, процесуальним статусом. Особи, які перебувають під вартою до суду, не є засудженими, а отже, до них ще не застосовано жодного з видів покарання, до того ж, на них поширюється презумпція невинуватості (*la presunción de inocencia*), що закріплена у ст. 24 Конституції Іспанії. У зв'язку з цим на них не поширюється і мета покарання, а саме перевиховання і соціальна реінтеграція, одним із головних елементів яких, як ми вже визначили, є праця.

Однак на практиці нерідко виникають ситуації, за наявності яких для кваліфікації певних видів поведінки засуджених як тяжких або легких проступків застосовується ст. 110 RP – 1981, у пункті «f» ч. 1 якої як легкі проступки називаються будь-яка дія чи бездіяльність, що тягне за собою невиконання обов'язків та зобов'язань засудженого, що призводить до порушення режимного життя та впорядкованого співжиття і не підпадає під положення статей 108 та 109, а також попередніх параграфів цієї статті. Зазначимо, що у статтях 108 та 109 цього указу містяться діяння, які являють собою особливо тяжкі та тяжкі проступки відповідно [22].

При цьому треба зауважити, що у п. «f» ч. 1 ст. 110 RP – 1981 нічого не говориться про відмову засуджених від праці, як і те, що така відмова є складовою частиною передбаченого у ній проступку. За такого вважаємо за необхідне підтримати позицію іспанських науковців, які вважають, що у змісті зазначеної норми йдеться не про невиконання засудженим обов'язку працювати, а за невиконання ним обов'язкових особистих послуг, необхідних для підтримання належного порядку, гігієни та чистоти в установі (прибирання у камерах і місцях загального користування) [19, с. 13; 23, с. 80; 24, с. 235].

Отже, з урахуванням того, що відмова від праці не карається, робить зобов'язання працювати необов'язковим. Це надає нам аргументи проти того, щоб розглядати це зобов'язання як юридичний обов'язок, і на користь того, щоб вважати його моральним обов'язком, про що ми вже говорили вище.

Вважаємо за необхідне при цьому особливо наголосити, що характер таких робіт пов'язаний із самообслуговуванням засуджених і вони їх виконують на свою користь. Якщо такі роботи будуть виконуватися на користь інших осіб, у тому числі пенітенціарної установи, з метою забезпечення нормальної її діяльності, з такими засудженими повинні бути укладені відповідні трудові договори (контракти) на їх виконання з відповідним віднесенням їх до продуктивної праці.

Також треба зазначити, що вказівка у змісті ст. 29 LOGP та ст. 133 RP на те, що засуджені зобов'язані працювати відповідно до своїх фізичних та розумових здібностей, на нашу думку, тісно пов'язана з обов'язком адміністрації пенітенціарної установи створити відповідні умови для залучення їх до праці з урахуванням цих вимог.

І якщо адміністрація пенітенціарної установи не виконує цей обов'язок, це не повинно ставитися в провину засудженому і вказувати про його небажання працювати, небажання ставати на шлях перевиховання і позбавляти його можливості користуватися

відповідними пенітенціарними пільгами, пов'язаними з процесом відбуванням покарання. У будь-якому разі, якщо в адміністрації пенітенціарної установи не має змоги забезпечити засудженого якимись видами продуктивної праці за його бажанням, він може здійснювати інші види діяльності, передбачені у ст. 27 LOGP, навіть займатися творчою, науковою діяльністю. Як це було, наприклад, у випадку з Маріо Конде (Mario Conde), іспанським юристом, бізнесменом і політиком, який був засуджений до позбавлення волі за шахрайство і привласнення у Іспанському кредитному банку, більш відомому під аббревіатурою «Banesto». Під час відбування покарання у пенітенціарній установі він не займався продуктивною працею, а здійснював творчу, наукову діяльність і, скориставшись пенітенціарними пільгами, був умовно-достроково звільнений, не відбувши і половини призначеного строку покарання. Результатом його роботи стало написання і видання низки книг, у тому числі підручника з пенітенціарного права «Derecho penitenciario vivido» (Пережите пенітенціарне право), де автор від першої особи, на підставі свого життєвого досвіду, скориставшись своїми знаннями у сфері права, отриманими завдяки його статусу державного прокурора, надав спробу показати як реально живуть засуджені, і яка насправді реальність пенітенціарного права, як діє пенітенціарний закон у повсякденному житті засуджених, як він виявляється під час здійснення адміністрацією пенітенціарної установи своїх функцій, у роботі психологів, педагогів, юристів тощо [25].

Продовжуючи досліджувати питання законодавчої регламентації праці у пенітенціарних установах Іспанії, треба звернути увагу на ст. 4 RP, де серед іншого зазначено, що засуджені матимуть право на оплачувану роботу в межах можливостей тюремної адміністрації, а у ч. 2 ст. 5 RP – що засуджені будуть зобов'язані брати участь у професійній, освітній та трудовій діяльності, визначеній з урахуванням їх недоліків, для підготовки до життя на волі [5].

Але, як ми вже вказували, відмова засудженого від виконання своїх обов'язків працювати або брати участь у освітній діяльності, не призведе до притягнення його до дисциплінарної відповідальності або до зміни умов його тримання, що в багатьох випадках надає відповідним зобов'язальним нормами декларативний характер.

Згідно з ч. 3 ст. 76 RP робота та навчання будуть розглядатися як основні види діяльності в житті пенітенціарної установи, а ч. 2 ст. 153 RP говорить, що засуджені, які здійснюють виробничу діяльність, можуть отримувати стимули, винагороди або пенітенціарні пільги за виконання своєї роботи [5].

Королівський указ 782/2001 від 6 липня «Про регулювання особливих трудових відносин засуджених, які виконують трудову діяльність у пенітенціарних майстернях, і захист соціального забезпечення осіб, засуджених до праці на благо суспільства» як основна мета професійно-технічної підготовки, що проводиться у пенітенціарних установах, та здійснення ними трудової діяльності, вказує на підготовку засудженого до майбутнього працевлаштування, коли вони отримають доступ до свободи [26].

Робота, яку виконує засуджений, що є об'єктом трудових відносин, повинна бути продуктивною і оплачуваною. Заробітна плата, що отримується працюючими засудженими, визначається зважаючи на нормальне виконання відповідної діяльності і фактично виконаного робочого часу.

Для визначення розміру грошової винагороди засудженого як еталону буде використовуватися міжпрофесійний мінімальний розмір оплати праці, з урахуванням якого заробітна плата буде встановлюватися пропорційно кількості фактично відпрацьованих годин та продуктивності, досягнутої працівником [26].

Засуджені, які працюють, мають право на безперервний півтораденний щотижневий відпочинок, який, як правило, надається в другій половині дня в суботу і протягом усього дня в неділю, за винятком позмінної системи, встановленої для відповідної діяльності. Також вихідними днями будуть свята в тому населеному пункті, де розміщена пенітенціарна установа.

На відміну від вітчизняного законодавства, іспанське у ст. 17 Королівського указу 782/2001 передбачає надання працюючим засудженим, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, щорічної відпустки терміном тридцять календарних днів [26].

Вважаємо встановлення та надання відпустки для працюючих засуджених важливим і прогресивним кроком на шляху забезпечення та реалізації їх конституційного права на працю та відпочинок, дійсного, а не на папері, закріплення принципу наближення умов відбування покарання до умов життя на свободі.

Але незважаючи на позитивні моменти іспанського пенітенціарного законодавства у сфері правового регулювання праці засуджених, треба вказати і на певні недоліки, які виявляються, наприклад, у сфері оплати праці засуджених, яка залишається на рівні меншому ніж під час виконання подібних робіт на свободі. Крім того, незважаючи на відсутність заборони, працюючі засуджені залишаються виключеними зі сфери діяльності профспілок з метою захисту своїх трудових прав тощо [27; 28; 29, с. 48].

До речі, щодо останнього, серед іспанських науковців наявні різні погляди щодо реалізації засудженими права на об'єднання у профспілки. Зокрема, одні, без належних емпіричних підстав, стверджують, що існування профспілкових об'єднань порушило б порядок у пенітенціарній установі, оскільки вони використовувалися б для цілей, не пов'язаних з їх роботою [30, с. 268].

Інші, навпаки, вважають це корисним не тільки з погляду захисту трудових інтересів засудженого, але й у зв'язку з їх можливою участю у ресоціалізації засуджених, оскільки як інтерактивна структура вони сприяють контактам із зовнішнім світом [31, с. 232; 32, с. 369].

Підтримуючи останню думку іспанських науковців, треба також вказати і на можливе здійснення профспілками функції громадського контролю за діяльністю органів і установ пенітенціарної системи та дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань, насамперед, пов'язаних з їх трудовим використанням.

На нашу думку, право на працю кожної людини, будучи фундаментальним (основним), закріпленим у Конституції, також не втрачає своєї сутності та значення і залишається фундаментальним і для засудженого, оскільки особа не позбавляється цього права і воно, за деякими винятками, не обмежується вироком суду. Суд не може заборонити особі працювати взагалі, здійснювати яку-небудь суспільно корисну працю.

При цьому треба зазначити, що серед іспанських фахівців існують різні погляди щодо змісту права засуджених на працю.

Одні вказують, що право на працю засудженого є основним (фундаментальним) правом, зважаючи на систематичне розташування ч. 2 ст. 25 у Розділі 1^а Глави II «Про основні права і громадські свободи» Конституції Іспанії, де цей припис сформульовано як справжню юридично-позитивну правову норму, яка вказує на певну поведінку державним органам, таким чином, що перевиховання та соціальна реінтеграція осіб, засуджених до позбавлення волі, має бути принципом, яким керується пенітенціарна політика держави, і цього повинні дотримуватися всі державні органи в розвитку своєї діяльності [19, с. 4; 30, с. 268–269; 33, с. 878; 34, с. 193; 35, с. 29; 36, с. 305; 37, с. 155; 38, с. 216–217; 39, с. 210–211].

Підтримуючи таку позицію деякі з них посилаються на положення ч. 2 ст. 53 Конституції Іспанії, зі змісту якої витікає, що лише особи, засуджені до позбавлення волі мають право на захист своїх трудових прав у звичайних судах за допомогою процедури, заснованої на принципах переваги та спрощеного розгляду, і, у відповідних випадках, за допомогою процедури «амраго» (особливої процедури, що є засобом захисту основних конституційних прав особистості, багато в чому подібної до конституційної скарги, основною відмінністю якої є те, що вона має індивідуальний характер) до Конституційного суду [35, с. 29; 40, с. 422–423].

Окрім систематичного розташування Паломеке Лопес додає інші аргументи на користь тлумачення праці засуджених як основного (фундаментального) права, а саме важливість роботи як ресоціалізуючого фактора, особливе становище, в якому перебувають засуджені, і що обов'язок забезпечувати їх роботою лежить на адміністрації. Він вбачав порушення конституційного права засуджених на працю не лише тоді, коли адміністрація пенітенціарної установи перестає забезпечувати їх наявною роботою, але і випадки, коли вона не вжила належних заходів щодо створення робочих місць та надання їх засудженим.

На його думку, у тих випадках, коли тюремна адміністрація не може надати засудженому оплачувану роботу, вона порушує його фундаментальне суб'єктивне право, у зв'язку з чим потерпілий засуджений матиме право на допомогу по безробіттю, оскільки в тій же ч. 2 ст. 25 Конституції за ними визнається право на відповідні пільги із соціального забезпечення або, у відповідних випадках, на відповідну компенсацію згідно із законом [36, с. 269–270].

Інші вчені вказують, що право на працю, визнане за особами, засудженими до

позбавлення волі, у ч. 2 ст. 25 Конституції, нічим не відрізняється від права, проголошеного у ч. 1 ст. 35 в інтересах усіх громадян. Вони вважають, що ч. 2 ст. 25 Конституції Іспанії не визнає за засудженими якогось конкретного права на працю, а містить лише захисний принцип права, проголошений у ч. 1 ст. 35, який містить обмеження для законодавця та інших державних органів у тому сенсі, що зазначена група не може бути позбавлена права на працю, яке вона має як людина, і що це право не може бути обмежене з причин, не заснованих на самому характері покарання [41, с. 345].

За словами Бартоломе Сензано, визнання за засудженими права на працю означало б неможливість ними бути підданими дискримінації у доступі до зайнятості та права на збереження зайнятості в тому ж сенсі, що й для будь-якої іншої вільної людини, але в аспекті доступу до праці виникають важливі особливості, викликані тим, що індивідуальні потреби засуджених під час відбування покарання накладають переваги (преференції) в доступі до працевлаштування, які, однак, в жодному разі не можуть бути несправедливими.

Він додає, що зміст права засуджених на оплачувану працю, визначеного таким чином, очевидно, є повним суб'єктивним правом і не залежить від матеріальних можливостей адміністрації. Від цих можливостей може залежати надання необхідних засобів для перевиховання та ресоціалізації, але оскільки Конституція наказує орієнтувати покарання на ресоціалізацію, державна влада у будь-якому разі зобов'язана надавати засудженим оплачувану роботу.

На його думку, обов'язок надавати засудженим працю впливає не з їх права на оплачувану роботу, а з орієнтації пенітенціарної системи на цілі ресоціалізації, зумовлена нею, а не навпаки [42, с. 37].

У цьому аспекті Гонсалес Койантес вбачає, що вчений виходить із розуміння того, що є фундаментальне суб'єктивне право на ресоціалізацію і, отже, на ресоціалізуючу тюремну працю, при цьому вказуючи, що Конституційний Суд в принципі заперечує як одне, так і інше [19, с. 6].

На відміну від попередніх авторів, Телеса Агілера вважає, що закріплення у ч. 2 ст. 25 Конституції Іспанії права засуджених на працю, відмінного від того, яке мають звичайні громадяни, порушує принцип заборони дискримінації, таким чином виходячи з апріорної ситуації рівності між засудженим і вільним громадянином [43].

Як вказує О. М. Сіряков, закріплюючи як конституційне право засудженого на оплачувану працю, іспанці згодом зіткнулися з проблемою неможливості забезпечення роботою в місцях позбавлення волі всіх бажаючих у зв'язку з обмеженістю ресурсів, якими володіють установи, що виконують покарання у вигляді позбавлення волі. Вирішуючи це питання, вони звузили зміст цього права. Тож згідно з рішеннями Конституційного Суду Іспанії № 172/1989 від 19.10.1989 та № 17/1993 від 18.01.1993, конституційне право засуджених на працю не є реальним суб'єктивним правом засудженого щодо адміністрації пенітенціарної установи. Воно обмежене матеріальними і бюджетними можливостями самої установи [20, с. 100].

Право на працю, яке ч. 2 ст. 25 Конституція Іспанії визнає за особами, що відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, є правом, включеним до мети перевиховання та соціальної реінтеграції, і у цьому сенсі є правом прогресивного (поступового) застосування, ефективність якого ґрунтується на засобах, які є в адміністрації пенітенціарних установ, і тому не може бути витребуване в повному обсязі негайно в разі, якщо дійсно є матеріальна неможливість його задоволення.

У цьому аспекті, безумовно, є особливий обов'язок адміністрації пенітенціарних установ створювати і забезпечувати робочі місця, які дозволяють їй бюджетні можливості, і навіть уповноважувати законодавця на задоволення потреб засуджених у повній зайнятості відповідно до соціально-економічних можливостей з урахуванням зазначеної мети перевиховання і соціальної реінтеграції. Адміністрація пенітенціарних установ повинна поступово долати ситуації відсутності або неможливості забезпечення всіх засуджених оплачуваною роботою, приймаючи необхідні заходи у межах своєї компетенції, і поки ця ситуація не виправлена, дотримуватися пріоритетності у розподілі наявних робочих місць.

При цьому захист права засудженого на працю матиме конституційне значення тільки за наявності у пенітенціарній установі робочих місць, на які може претендувати засуджений у встановленому порядку черговості, що не може бути предметом довільного або дискримінаційного застосування [44-45].

У зв'язку з цим Піляр Фернандес Артїач визнає за засудженими фундаментальне право на оплачувану працю, але вказує, що воно існує з деякими нюансами та модуляціями, що впливають із його тлумачення Конституційним Судом Іспанії. На її думку, воно трансформується у право, що надається, і тому розглядає його як «неідеальне суб'єктивне право», яке містить два аспекти: зобов'язання створити обслуговуючу організацію в обсязі, необхідному для забезпечення всіх ув'язнених роботою, та їх право на оплачувану трудову діяльність або роботу в межах можливостей існуючої пенітенціарної організації. Реалізація особою цього права вимагає від держави певної активної позиції, поведінки, і якщо таке зобов'язання порушується або не виконується належним чином, це право може бути зведено до простого номіналізму.

Критикуючи концепцію права засуджених на працю, яку відстоює Конституційний Суд Іспанії, вона вважає зайвим включення цього права до ч. 2 ст. 25 Конституції Іспанії, якщо законодавець не мав на меті надати йому статус основного права, що породжує ідеальне суб'єктивне право на робоче місце, оскільки практичні труднощі, брак засобів не повинні мати переваги перед безумовною дієвістю (ефективністю) прав, що містяться у Розділі 1^а Глави II Конституції Іспанії [46, с. 108–109, 118].

Зі свого боку, поділяючи зазначену вище позицію і аргументи Конституційного Суду Іспанії, Гонсалес Койантес вважає, що це найбільш реалістичне тлумачення, оскільки якщо розглядати право засуджених на працю як ідеальне суб'єктивне право, то у випадку відсутності у пенітенціарної адміністрації достатніх ресурсів для забезпечення всіх засуджених за віком та умовами праці оплачуваною роботою, не хтуючи іншими основними правами, право на оплачувану працю може залишитися нездійсненим та безрезультативним [19, с. 8].

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що іспанське пенітенціарне законодавство розглядає пенітенціарну працю у широкому сенсі, і разом з продуктивною працею відносить до неї інші види діяльності, зокрема творчої, наукової, інтелектуальної, які безперешкодно можуть бути здійснені та реалізовані засудженими під час відбування покарання у пенітенціарній установі.

Крім того, іспанське законодавство одночасно говорить, що праця засуджених є їх правом та обов'язком. Таке поєднання, на нашу думку, можна пояснити спробами іспанського законодавця імплементувати положення міжнародних актів у національне законодавство, наблизити їх один до одного.

Право засуджених на оплату праці отримало власну регламентацію у Конституції Іспанії, окремо від права на працю вільної людини, та отримало можливість на особливий захист, у тому числі за допомогою конституційних процедур.

До обов'язку засуджених віднесено отримання базової освіти неосвіченими, професійна підготовка осіб з низьким рівнем кваліфікації, обслуговування місць загального користування без оформлення з ними відповідних трудових відносин, включення праці до індивідуальної програми з їх перевиховання та соціальної реінтеграції та її виконання.

Праця розглядається як фундаментальний елемент процесу відбування покарання. Процес її реалізації побудований за участю спеціально створеного державного органу публічного права «Пенітенціарна праця і професійна підготовка», який є роботодавцем і створений з метою сприяння, організації та контролю за продуктивною працею і професійного навчання засуджених у пенітенціарних установах.

Відмова засудженого від праці (крім від виконання робіт, призначених для підтримання належного порядку, гігієни та чистоти в пенітенціарній установі) та навчання не вважається проступком і не тягне за собою відповідальність.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. *Офіційний вісник України*. 2006. № 32. Ст. 2371.
3. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
4. Конвенція про примусову чи обов'язкову працю від 28.06.1930. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_136#Text.
5. Real Decreto 190/1996, de 9 de febrero, por el que se aprueba el Reglamento Penitenciario //

«BOE» núm. 40, de 15 de febrero de 1996. URL : <https://www.boe.es/buscar/pdf/1996/BOE-A-1996-3307-consolidado.pdf>.

6. Real Decreto 122/2015, de 27 de febrero, por el que se aprueba el estatuto de la entidad de derecho público Trabajo Penitenciario y Formación para el Empleo // «BOE» núm. 51, de 28 de febrero de 2015. URL: <https://www.boe.es/eli/es/rd/2015/02/27/122>.

7. Trabajo Penitenciario y Formación para el Empleo. URL : http://oatpfe.es/portada/LaEntidad/Presentacin_cntPresentacion/seccion=1175&idioma=es_ES&id=2010012710230001&activo=10.do.

8. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями від 30.08.1955. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_212.

9. Європейські пенітенціарні правила від 11.01.2006. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_032.

10. Constitución Española de 6 de diciembre de 1978 // «BOE» núm. 311, de 29 de diciembre de 1978. URL : <https://www.boe.es/buscar/pdf/1978/BOE-A-1978-31229-consolidado.pdf>.

11. Real Decreto 840/2011, de 17 de junio, por el que se establecen las circunstancias de ejecución de las penas de trabajo en beneficio de la comunidad y de localización permanente en centro penitenciario, de determinadas medidas de seguridad, así como de la suspensión de la ejecución de la penas privativas de libertad y sustitución de penas // «BOE» núm. 145, de 18 de junio de 2011. URL <https://www.boe.es/eli/es/rd/2011/06/17/840>.

12. Ley Orgánica General Penitenciaria // «BOE» núm. 239, de 5 de octubre de 1979. URL : <https://www.boe.es/buscar/pdf/1979/BOE-A-1979-23708-consolidado.pdf>.

13. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : підруч. Харків : Еспада, 2006. 776 с.

14. Anuario Estadístico del Ministerio del Interior 2020.. URL : <https://www.interior.gob.es/opencms/pdf/archivos-y-documentacion/documentacion-y-publicaciones/anuarios-y-estadisticas/anuarios-estadisticos-antiores/anuario-estadistico-2020/Anuario-estadistico-del-Ministerio-del-Interior-2020.pdf>.

15. Informe General de Instituciones Penitenciarias 2020. URL : https://www.interior.gob.es/opencms/pdf/archivos-y-documentacion/documentacion-y-publicaciones/publicaciones-descargables/publicaciones-periodicas/informe-general-de-instituciones-penitenciarias/Informe_general_IIPP_2020_12615039X.pdf.

16. Puy Roca Óscar, José Miguel Aliaga Hernández. Libro blanco: el trabajo en las prisiones europeas : organización y gestión de los talleres penitenciarios. Barcelona : CIRE, 2008. 353 p.

17. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal // «BOE» núm. 281, de 24 de noviembre de 1995. URL: <https://www.boe.es/buscar/pdf/1995/BOE-A-1995-25444-consolidado.pdf>.

18. González Plasencia, Noemí. La relación laboral especial penitenciaria. Tenerife : Universidad de La Laguna, 2016. 49 p.

19. González Collantes, Tàlia. El trabajo penitenciario como derecho y como deber. *Revista del Instituto Universitario de Investigación en Criminología y Ciencias Penales de la UV*. 2014. № 11. págs. 1-22.

20. Сиряков А. Н. Правовое регулирование труда в пенитенциарных учреждениях Испании. *Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения*. 2022. Т. 18. № 2. С. 97–107.

21. Sentencia del Tribunal Constitucional 116/2002, de 20 de mayo // «BOE» núm. 146, de 19 de junio de 2002. URL: <https://hj.tribunalconstitucional.es/es/Resolucion/Show/4652>.

22. Real Decreto 1201/1981, de 8 de mayo, por el que se aprueba el Reglamento Penitenciario. [Inclusión parcial] // «BOE» núm. 149, de 23 de junio de 1981. URL : <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1981-14095>.

23. Soler Arrebola, José A. La relación laboral especial penitenciaria. Granada : Comares, 2000. 536 p.

24. Fernández Artiach, Pilar. El trabajo de los internos en establecimientos penitenciarios. València : Tirant lo Blanch, 2006. 328 p.

25. Mario Conde. Derecho penitenciario vivido. Granada : Comares, 2006. 320 p.

26. Real Decreto 782/2001, de 6 de julio, por el que se regula la relación laboral de carácter especial de los penados que realicen actividades laborales en talleres penitenciarios y la protección de Seguridad Social de los sometidos a penas de trabajo en beneficio de la comunidad / «BOE» núm. 162, de 7 de julio de 2001. URL : https://www.boe.es/biblioteca_juridica/codigos/codigo.php?id=151_Constitucion_Espanola&tipo=C&modo=2.

27. Quílez Raquel. Así trabajan los presos en las cárceles españolas. *El Mundo*. – de 25 de junio de 2015. – URL: <https://www.elmundo.es/espana/2015/06/25/557e901722601d29518b4570.html>.

28. Larraz Irene. El trabajo en las cárceles se sitúa por debajo del salario mínimo. *Newtral*. de 23 de octubre de 2022. URL: <https://www.newtral.es/trabajo-remunerado-carcel/20221023/>.

29. Aguilar Villuendas, V. J. Trabajo en prisión. Guía práctica sobre los derechos laborales de las personas presas. Salamanca : Kadmos, 2015. 144 p.

30. Bueno Arús, F. Algunas cuestiones fundamentales sobre el trabajo penitenciario. *Boletín de Información del Ministerio de Justicia, Estudios penales y criminológicos*. 1979. № 2. págs. 255–274.

31. Mapelli Caffarena, B. Principios fundamentales del sistema penitenciario español. Barcelona : Bosch, 1983. 343 p.
32. Rodríguez Sánchez, Rosa. La protección de los derechos colectivos en las relaciones laborales especiales : Tesis doctoral. Tarragona, 2004. 612 p.
33. González Collantes, Tàlia. L'evolució de la presó i la finalitat resocialitzadora de la pena : Tesis doctoral. València, 2013. 1256 p.
34. Fernández Artiach, Pilar. El trabajo penitenciario en España: la existencia de una relación laboral de naturaleza especial. *Il lavoro dei detenuti*. Padova, 2017. págs. 187–212.
35. Alarcón Caracuel, M.R. Derecho al Trabajo, libertad profesional y deber de trabajar. *Revista de Política Social*. 1979. № 121. págs. 5–39.
36. Palomeque López, M.C. El derecho al trabajo de los penados y la efectividad de los derechos fundamentales. *Revista española de derecho del trabajo*. 1990. № 42. págs. 305–312.
37. Ortubay Fuentes, Miren. El trabajo remunerado como un derecho fundamental de los penados. *Poder Judicial*. 1987. № 7. págs. 155–172.
38. Cuesta Arzamendi, J.L., Ipiña Beristain A. El trabajo penitenciario resocializador. Teoría y regulación positiva. San Sebastián : Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa, 1982. 487 p.
39. Cuesta Arzamendi, J.L. El trabajo de los internos en el derecho penitenciario español. *Cuadernos de derecho judicial*. 1995. N° 33. págs. 205–244.
40. Cuesta Arzamendi, J.L. El trabajo. Derecho y deber del interno y medio de tratamiento. Características. *Comentarios a la Legislación penal*. T. VI, Vol. I. Madrid : Edersa, 1986, págs. 392-520.
41. Garrido Guzmán, Luis. Manual de ciencia penitenciaria. Madrid : Edersa, 1983. 518 p.
42. Bartolomé Cenzano, J. C. El marco constitucional del trabajo penitenciario. Valencia : Nomos, 2002. 139 p.
43. Téllez Aguilera, Abel. Seguridad y disciplina penitenciaria : un estudio jurídico. Madrid : Edisofer, 1998. 340 p.
44. Sentencia del Tribunal Constitucional 172/1989 de 19 de octubre // «BOE» núm. 267, de 07 de noviembre de 1989. URL: <https://hj.tribunalconstitucional.es/es/Resolucion/Show/1378>.
45. Sentencia del Tribunal Constitucional 17/1993 de 18 de enero // «BOE» núm. 37, de 12 de febrero de 1993. URL: <https://hj.tribunalconstitucional.es/HJ/es/Resolucion/Show/2146>.
46. Fernández Artiach, Pilar. El trabajo de los penados en instituciones penitenciarias : Tesis doctoral. València, 2004. 810 p.

References

1. Zahal'na deklaratsiya prav lyudyny vid 10.12.1948 [Universal Declaration of human rights of 10.12.1948] : *Ofitsiyyny visnyk Ukrayiny*. 2008. № 93, art. 3103. [in Ukr.].
2. Konventsia pro zakhyst prav lyudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 04.11.1950. [Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms of 04.11.1950] : *Ofitsiyyny visnyk Ukrayiny*. 2006. № 32, art. 2371. [in Ukr.].
3. Mizhnarodnyy pakt pro hromadyans'ki ta politychni prava vid 16.12.1966. [International Covenant on civil and political rights of 16.12.1966]. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043. [in Ukr.].
4. Konventsia pro prymusovu chy obovyazkovu pratsyu vid 28.06.1930. [Convention on forced or compulsory labor of 28.06.1930]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_136#Text. [in Ukr.].
5. Real Decreto 190/1996, de 9 de febrero, por el que se aprueba el Reglamento Penitenciario [Royal Decree 190/1996, of February 9, which approves the Penitentiary Regulation]. «BOE» núm. 40, de 15 de febrero de 1996. URL : <https://www.boe.es/buscar/pdf/1996/BOE-A-1996-3307-consolidado.pdf>. [in Spa.].
6. Real Decreto 122/2015, de 27 de febrero, por el que se aprueba el estatuto de la entidad de derecho público Trabajo Penitenciario y Formación para el Empleo [Royal Decree 122/2015, of February 27, approving the statute of the public law entity Prison Work and Training for Employment]. «BOE» núm. 51, de 28 de febrero de 2015. URL: <https://www.boe.es/eli/es/rd/2015/02/27/122>. [in Spa.].
7. Trabajo Penitenciario y Formación para el Empleo [Prison Work and Training for Employment]. URL: http://oatpfe.es/portada/LaEntidad/Presentacin_cntPresentacion/seccion=1175&idioma=es_ES&id=2010012710230001&activo=10.do. [in Spa.].
8. Minimal'ni standartni pravyla povodzhennya z v'yaznyamy vid 30.08.1955. [Minimum standard rules for treatment of prisoners of 30.08.1955]. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_212. [in Ukr.].
9. Yevropeys'ki penitentsiarni pravyla vid 11.01.2006. [European penitentiary rules of 11.01.2006]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_032. [in Ukr.].
10. Constitución Española de 6 de diciembre de 1978 [Constitution of Spain of December, 6, 1978]. «BOE» núm. 311, de 29 de diciembre de 1978. URL: <https://www.boe.es/buscar/pdf/1978/BOE-A-1978-31229-consolidado.pdf>. [in Spa.].
11. Real Decreto 840/2011, de 17 de junio, por el que se establecen las circunstancias de ejecución de las penas de trabajo en beneficio de la comunidad y de localización permanente en centro penitenciario, de determinadas medidas de seguridad, así como de la suspensión de la ejecución de la

penas privativas de libertad y sustitución de penas [Royal Decree 840/2011, of June 17, which establishes the circumstances of execution of work sentences for the benefit of the community and permanent location in a prison, certain security measures, as well as the suspension of the execution of custodial sentences and substitution of sentences]. «BOE» núm. 145, de 18 de junio de 2011. URL: <https://www.boe.es/eli/es/rd/2011/06/17/840>. [in Spa.].

12. Ley Orgánica General Penitenciaria [General Penitentiary Organic Law]. «BOE» núm. 239, de 5 de octubre de 1979. URL: <https://www.boe.es/buscar/pdf/1979/BOE-A-1979-23708-consolidado.pdf>. [in Spa.].

13. Skakun, O. F. (2006) Teoriya derzhavy i prava (Entsyklopedychnyy kurs) [Theory of state and law (Encyclopedic course)] : pidruch. Kharkiv : Espada, 776 p. [in Ukr.].

14. Anuario Estadístico del Ministerio del Interior 2020 [Statistical Yearbook of the Ministry of the Interior 2020]. URL: <https://www.interior.gob.es/opencms/pdf/archivos-y-documentacion/documentacion-y-publicaciones/anuarios-y-estadisticas/anuarios-estadisticos-antiores/anuario-estadistico-2020/Anuario-Estadistico-del-Ministerio-del-Interior-2020.pdf>. [in Spa.].

15. Informe General de Instituciones Penitenciarias 2020 [General Report on Penitentiary Institutions 2020]. URL: https://www.interior.gob.es/opencms/pdf/archivos-y-documentacion/documentacion-y-publicaciones/publicaciones-descargables/publicaciones-periodicas/informe-general-de-instituciones-penitenciarias/Informe_general_IPP_2020_12615039X.pdf. [in Spa.].

16. Òscar Puy Roca, José Miguel Aliaga Hernández (2008) Libro blanco: el trabajo en las prisiones europeas : organización y gestión de los talleres penitenciarios [White paper: work in European prisons: organization and management of prison workshops]. Barcelona : CIRE, 353 p. [in Spa.].

17. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal [Organic Law 10/1995, of November 23, of the Penal Code]. «BOE» núm. 281, de 24 de noviembre de 1995. URL : <https://www.boe.es/buscar/pdf/1995/BOE-A-1995-25444-consolidado.pdf>. [in Spa.].

18. González Plasencia, Noemí. (2016) La relación laboral especial penitenciaria [The special penitentiary employment relationship]. Tenerife : Universidad de La Laguna, 49 p. [in Spa.].

19. González Collantes, Tàlia. (2014) El trabajo penitenciario como derecho y como deber [Prison work as a right and as a duty]. *Revista del Instituto Universitario de Investigación en Criminología y Ciencias Penales de la UV*. № 11, pp. 1-22. [in Spa.].

20. Siryakov A. N. (2022) Pravovoye regulirovaniye truda v penitentsyarnykh uchrezhdeniyakh Ispanii [Legal regulation of labor in penitentiary institutions in Spain]. *Zhurnal zarubezhnogo zakonodatel'stva i sravnitel' nogo pravovedeniya*. Vol. 18. № 2, pp. 97–107. [in Russ.].

21. Sentencia del Tribunal Constitucional 116/2002, de 20 de mayo [Constitutional Court Judgment 116/2002, of May 20]. «BOE» núm. 146, de 19 de junio de 2002. URL: <https://hj.tribunalconstitucional.es/es/Resolucion/Show/4652>. [in Spa.].

22. Real Decreto 1201/1981, de 8 de mayo, por el que se aprueba el Reglamento Penitenciario. [Inclusión parcial] [Royal Decree 1201/1981, of May 8, which approves the Prison Regulations. [Partial inclusion]]. «BOE» núm. 149, de 23 de junio de 1981. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1981-14095>. [in Spa.].

23. Soler Arrebola, José A. (2000) La relación laboral especial penitenciaria [The special penitentiary labor relationship]. Granada : Comares, 536 p. [in Spa.].

24. Fernández Artiach, Pilar. (2006) El trabajo de los internos en establecimientos penitenciarios [The work of inmates in penitentiary establishments]. València : Tirant lo Blanch, 328 p. [in Spa.].

25. Mario Conde. (2006) Derecho penitenciario vivido [Lived prison law]. Granada : Comares, 320 p. [in Spa.].

26. Real Decreto 782/2001, de 6 de julio, por el que se regula la relación laboral de carácter especial de los penados que realicen actividades laborales en talleres penitenciarios y la protección de Seguridad Social de los sometidos a penas de trabajo en beneficio de la comunidad [Royal Decree 782/2001, of July 6, which regulates the employment relationship of a special nature for convicts who carry out work activities in prison workshops and the Social Security protection of those subjected to work sentences for the benefit of the community]. «BOE» núm. 162, de 7 de julio de 2001. URL: https://www.boe.es/biblioteca_juridica/codigos/codigo.php?id=151_Constitucion_Espanola&tipo=C&modo=2. [in Spa.].

27. Raquel Quílez. (2015) Así trabajan los presos en las cárceles española [This is how prisoners work in Spanish jails]. *El Mundo*. URL: <https://www.elmundo.es/espana/2015/06/25/557e901722601d29518b4570.html>. [in Spa.].

28. Irene Larraz. (2022) El trabajo en las cárceles se sitúa por debajo del salario mínimo [Work in prisons is below the minimum wage]. *Newtral*. URL : <https://www.newtral.es/trabajo-remunerado-carcel/20221023/>. [in Spa.].

29. Aguilar Villuendas, V. J. (2015) Trabajo en prisión. Guía práctica sobre los derechos laborales de las personas presas [Work in prison. Practical guide on the labor rights of prisoners]. Salamanca : Kadmos, 144 p. [in Spa.].

30. Bueno Arús, F. (1979) Algunas cuestiones fundamentales sobre el trabajo penitenciario [Some fundamental questions about prison work]. *Boletín de Información del Ministerio de Justicia, Estudios penales y criminológicos*. № 2, pp. 255–274. [in Spa.].

31. Mapelli Caffarena, B. (1983) Principios fundamentales del sistema penitenciario español

- [Fundamental principles of the Spanish prison system]. Barcelona : Bosch, 343 p. [in Spa.].
32. Rodríguez Sánchez, Rosa. (2004) La protección de los derechos colectivos en las relaciones laborales especiales [The protection of collective rights in special labor relations] : Tesis doctoral. Tarragona, 612 p. [in Spa.].
33. González Collantes, Tàlia (2013). L'evolució de la presó i la finalitat resocialitzadora de la pena [The evolution of the prisoner and the resocializing finality of the penalty] : Tesis doctoral. València, 1256 p. [in Spa.].
34. Fernández Artiach, Pilar. (2017) El trabajo penitenciario en España: la existencia de una relación laboral de naturaleza especial [Prison work in Spain: the existence of a labor relationship of a special nature]. Il lavoro dei detenuti. Padova, pp. 187–212. [in Spa.].
35. Alarcón Caracuel, M. R. (1979) Derecho al Trabajo, libertad profesional y deber de trabajar [Right to work, professional freedom and duty to work]. *Revista de Política Social*. № 121. pp. 5–39. [in Spa.].
36. Palomeque López, M.C. (1990) El derecho al trabajo de los penados y la efectividad de los derechos fundamentales [The right to work of convicts and the effectiveness of fundamental rights]. *Revista española de derecho del trabajo*. № 42, pp. 305–312. [in Spa.].
37. Ortubay Fuentes, Miren. (1987) El trabajo remunerado como un derecho fundamental de los penados [Paid work as a fundamental right of prisoners]. *Poder Judicial*. № 7, pp. 155–172. [in Spa.].
38. Cuesta Arzamendi, J. L., Antonio Beristain Ipiña (1982) El trabajo penitenciario resocializador. Teoría y regulación positiva [Resocializing prison work. Theory and positive regulation]. San Sebastián : Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa, 487 p. [in Spa.].
39. Cuesta Arzamendi, J. L. (1995) El trabajo de los internos en el derecho penitenciario español [The work of inmates in Spanish penitentiary law]. *Cuadernos de derecho judicial*. № 33. pp. 205–244. [in Spa.].
40. Cuesta Arzamendi, J. L. (1986) El trabajo. Derecho y deber del interno y medio de tratamiento. Características [The job. Right and duty of the inmate and means of treatment. Characteristics]. *Comentarios a la Legislación penal*. T. VI. Vol. I. Madrid : Edersa, pp. 392–520. [in Spa.].
41. Garrido Guzmán, Luis. (1983) Manual de ciencia penitenciaria [Manual of prison science]. Madrid : Edersa, 518 p. [in Spa.].
42. Bartolomé Cenzano, J. C. (2002) El marco constitucional del trabajo penitenciario [The constitutional framework of prison work]. Valencia : Nomos, 139 p. [in Spa.].
43. Téllez Aguilera, Abel. (1998) Seguridad y disciplina penitenciaria: un estudio jurídico [Prison security and discipline: a legal study]. Madrid : Edisofer, 340 p. [in Spa.].
44. Sentencia del Tribunal Constitucional 172/1989 de 19 de octubre [Constitutional Court Judgment 172/1989 of October 19]. «BOE» núm. 267, de 07 de noviembre de 1989. URL: <https://hj.tribunalconstitucional.es/es/Resolucion/Show/1378>. [in Spa.].
45. Sentencia del Tribunal Constitucional 17/1993 de 18 de enero [Constitutional Court Judgment 17/1993 of January 18]. «BOE» núm. 37, de 12 de febrero de 1993. URL: <https://hj.tribunalconstitucional.es/HJ/es/Resolucion/Show/2146>. [in Spa.].
46. Fernández Artiach, Pilar (2004). El trabajo de los penados en instituciones penitenciarias [The work of prisoners in penitentiary institutions] : Tesis doctoral. València, 810 p. [in Spa.].

ABSTRACT

Yurii Orel. Legal regulation of the work of persons sentenced to imprisonment in penitentiary institutions in Spain. The article carries out a legal analysis and highlights the issue of involvement in socially useful work of convicts who are serving a sentence of imprisonment for a certain period in Spanish penitentiaries. The opinions of Spanish scientists who studied this issue were analyzed from the point of view of the role, place and importance of work in the lives of convicts, during their sentence, judicial practice, as well as Spanish penitentiary legislation and international legal acts operating in this area.

It has been determined that in the Spanish penitentiary legislation, work is considered as a right and a duty of the convict. At the same time, work is considered in a broad sense and is divided into productive and non-productive. In turn, non-productive, along with training and vocational education, can include other types of socially useful activities that can be carried out in a penitentiary institution taking into account its regime, without harming its normal activity, the safety of personnel and convicts, and the implementation of necessary measures for orderly life in the institution.

It has been found that work is considered as a fundamental element of the process of serving the sentence and is carried out with the aim of re-education and social reintegration of the convict, preparing them for life in freedom. The process of its implementation is built with the participation of a specially created state body of public law, which acts as an employer and was created for the purpose of promoting, organizing and monitoring productive work and professional training of convicts in penitentiary institutions. It has been emphasized that the convict's right to work depends on the material and budgetary capabilities of the penitentiary institution.

It has been established that the convict's refusal to study and perform productive work is not considered a misdemeanor and does not entail responsibility.

Keywords: *convicts sentenced to imprisonment, obligation to work, re-education, right to work, work of convicts, forced labor, social reintegration.*